

D-96

Tinnen « flapkannen » in het Museum « VLEESCHHUIS » te Antwerpen

Het Museum « Vleeschhuis » bezit merkwaardig tinnen vaatwerk uit de XVIe en XVIIe eeuwen. Met betrekking tot deze puike verzameling, vestigen wij de aandacht op een paar kloeke kannen van Brabantsch-Kempisch type, die uit het begin der XVIIe eeuw dagteekenen en waarvan een specimen hier wordt afgebeeld. (H. ong. 22 cm.). De inhoudsgrootte dezer kannen komt overeen met de oud-Nederlandsche maat « pot », of « halve stoop » genaamd. De « pot » vertegenwoordigde te Antwerpen het 120ste gedeelte van de ton bier, of twee pinten (zijnde ongeveer 1 1/3 liter) (1). Deze maat was gangbaar te Contich, Herenthals, Hoogstraeten, Rethy, Santhoven, Santvliet. De aldus betrokken landstreek, gaande van Antwerpen tot 's Hertogenbosch, komt overeen met het verspreidingsgebied van deze uit hoofde hunner karakteristieke gedrongenheid, zeer eigenaardige kannen. De stemming die zij uitstralen als getuigen van eigen aard en gewoonten, is zeer sterk.

Hun omtrek wordt door eene krachtige gedrongen lijn bepaald. De buik is in vorm van samengedrukte sfeer, die als van zelf, door de insnoering der wanden, in eenen breeden hals versmelt. Van boven wordt de romp door eenen vertikaal uitgebouwd plastischen band afgewerkt. De onderste geleding, of voet, is zeer laag en, weinig ingesnoerd zijnde, zet zij de gedrongenheid der kan accent en statigheid bij. De binnenste holte van de basis maakt deel uit van den romp en de onderkant vertoont geen dragende omslag, of rand; hieruit volgt dat de onderste oppervlakte glad is en geheel als steunvlak dienst doet. Om het uitschenken der vochten te vergemakkelijken, is de mond eenigszins spitstoeloozend uitgebouwd, zoodat eenen <-vormige schenkgeul ontstaat in de tegenovergestelde richting van het handvat (2). De mond vertoont van binnen eene korte pin, om de juiste inhoudsmaat aan te duiden. Het deksel, met dubbel scharnier, is schijfvormig, eenigszins bolrond, en naar voren toe lichtelijk in punt toeloozend, ten einde aan de zoeven beschreven schenkgeul te beantwoorden; de kanten van den aldus gevormden driehoek, zijn afgeschuind. De klauw, of duimdrukker, is in vorm van eenen rechthoekigen opzet, met gebogen nok. De klauw verlengt zich gedeeltelijk op het deksel. Het wezen van het scharnier tegenover het deksel wordt aldus ornamenteel toegelicht en de aanhechting tevens versterkt.

(1) Te Antwerpen: « Stoop », 50ste gedeelte der « aem », deze laatste 137,4 liter doende. De « Stoop » (: 2,748 liter) deed 2 « potten », of 4 « pinten », of 16 « upers ».

(2) Op de bijgevoegde foto is deze schenkgeul niet duidelijk zichtbaar.

Het stevig handvatssel vormt eene sierlijke ronding. De kan is in twee helften gegoten, met horizontalen naad.

Zulke kannen behooren tot het puik. Men weze de uiterste zeldzaamheid van Vlaamsch tinwerk uit de XVIIe eeuw indachtig.

Indien wij deze soort kannen beschrijven als zijnde rond 1600 in gebruik bijzonder in de hooger aangeduide streek (van Antwerpen tot 's Hertogenbosch en omliggende), zoo sluit dit geenszins in zich dat de bedoelde, zoo kernachtige vorm, niet vroeger in omloop was. Jan Sanders, alias van Hemessen (1504-1566), de schilder van het Vlaamsche leven, heeft ze met voorliefde op zijne schilderijen geconterfeit (1).

Slechts enkele exemplaren zijn gaaf en heel aan rampspoeden van allerlei aard ontsnapt. Alles bijeengenomen kennen wij een twaalftal overgebleven exemplaren, waaronder: Twee in het Museum « Vleeschhuis », waarvan het eene met de « Antwerpsche Hand », en het andere met den « Antwerpschen Burg » gemerkt is.

Een in het Oudheidkundig Museum van 's Hertogenbosch.

Een in het « Victoria & Albert Museum », Londen, met jaartal « 1630 ».

Twee in het Museum te Brecht (Prov. Antwerpen).

Vier in privaat bezit in België, waarvan één met de « Antwerpsche Hand » gemerkt, — en twee in privaat bezit in Nederland.

Op twaalf exemplaren zijn er dus drie met het Antwerpsche merkteeken. Het is mogelijk dat het type dezer kannen feitelijk te Antwerpen thuishoorde.

Op grond van vele vergelijkingen, kan men de kannen van het oud-Brabantsche type, waarvan hierboven sprake, in de Noordduitsche, of Hanze-groep, indeelen (2).

In de XVe eeuw bezitten de kannen die in deze groep thuishooren, vormen die merkkelijk bestendig zijn, volgens bijgaand profiel. Van deze kannen, waarvan ieder

onderdeel eene plastische uitdrukking van functie is, zegt Karl Berling (« Altes Zinn »): « Sie » entstammen zumeist Baggerfunden und zeigen » bei schlichter Einfachheit in der Ausstattung » schöne, kräftige, stoffgerechte Formen »; en H. Kohlhausen (« Gotisches Kunstgewerbe »): « Die bauchigen, trotzig breit aufstehenden Henkelkannen des 15. Jahrhunderts im ganzen » Gebiet der Hansa von den Niederlanden bis » Niederdeutschland aufgefunde, sind die charak- » tervollsten Dokumente ». Talrijk en kenschetsend zijn de punten van vergelijking tusschen de Brabantsche « flapkannen » en de « Hanze-Kannen », zooals daar zijn: de gedrongen vorm van

den romp; het schijfvormig deksel met den richel, of kam, als verbinding met het scharnier; het profiel van den voetband; de aanwezigheid van figurale medaillons, met prophylactische bijbedoeling, of aanwezigheid van stigmata derzelve, of omwerking derzelve tot een zuiver decoratief onderdeel.

Wel te verstaan, is in het Brabantsch model dat wij hooger bespraken, de voortzetting van den stijl vertegenwoordigd. Rond 1600, ontstonden wijzigingen in de techniek; zoo zijn de « flapkannen », waarvan hier sprake, niet meer in twee verticale helften gegoten, doch in twee helften, die door eenen horizontalen naad vereenigd zijn, iets dat trouwens ten nadeele van de stevigheid uitviel. De Brabantsche « flapkan » is ten slotte de laatste uitlooper van den middeleeuwschen stijl, die men in de Hanze-

(1) Zie bijvoorbeeld het tafereel van den « Verloren Zoon ». Museum te Carlsruhe.

(2) « Altes norddeutsches Zinngerät und seine Marken ». Karl Kratzenberger (Charlottenburg).

« Die spätmittelalterliche gebauchte Zinnkanne, Hanseatische Kannentypus in Ostseeprovinzen. » Albert Löfgren, Fornvännan, 1933.

kan zoo prachtig bewerkstelligd vindt. Rond 1650 verdwijnt het aloude type en wordt in Nederland vervangen door de kan met gedrongen buik, die nog aan het archaisch oertype herinnert, maar waarvan de hals hooger en het algemeen profiel veel slapper is. Zoo vindt men ze bijvoorbeeld op zekere schilderijen van Jan Steen. Het Stedelijk Museum van 's Hertogenbosch bezit eene prachtige reeks van dit laatste type, dat men ook kent van bij de Gildestukken van Bart. van der Helst, en dat trouwens in Nederland als « Gildekannetje » bekend staat. Gedurende de tweede helft der XVIIe eeuw, evolueert de tinnen kan in Nederland naar het sfero-cylindrisch model, dat ons weer het warme kleurenspeel van zekere interieurs door Jan Steen voor den geest brengt, en dat ten slotte op zijne beurt moest wijken voor de XVIIIe eeuwsche balustervormige kannen, die steeds zeer geliefkoosde *preciosa* in onzen Kempischen folklore uitmaken.

Doch buiten overeenkomsten in uiterlijken vorm, valt nog de historische en economische filiatie der Brabantsche tinnen kan van circa 1600, met het Hanze-type aan te stippen. De vraag stelt zich of het in den aanvang Vlaamsche vormen waren, die het « Hanseatische Kannentypus » beïnvloedden. Met andere woorden, hebben zich ten overstaan der handelsbetrekkingen, de Vlaamsche vormen opgedrongen, of zijn de bovenbeschreven vormen van Noord-Duitschen oorsprong? Het schijnt wel dat het oertype bepaald Noord-Duitsch is. Het ware verkeerd voorop te stellen als een bestendig verschijnsel, dat de streek die de ruwstof bezit, insgelijks hare kunstvormen opdringt. In het onderhavige geval is er nochtans veel in 't voordeel van deze stelling te zeggen. Inderdaad, is Duitschland het land geweest waar de tinnijverheid steeds grooten bloei kende en waar bijzonder mooie voorwerpen in dit metaal vervaardigd zijn geworden. Het Erzgebirge (Saksen en Bohemen) bracht het tin voort. (Groeven ontgonnen sedert de XIIe-XIIIe eeuw.) Anderzijds zijn het Lübeck, Hamburg, Bremen, Stralsund, Stettin, die den handel der Baltische zee en van het Duitsche hinterland beheerschen, niet inbegrip van Breslau en Krakau. De handel van Brugge en Antwerpen met de Hanzeaten gebeurde langs den zeeweg « buiten omme » en langs den weg « binnen deur », met aanlegplaatsen te Stavoren, Dordrecht. Maar er was ook een landweg, de zoogenaamde « Vlaamsche Weg », loopend van Brugge, langs Eecloo, Antwerpen, Hoogstraten, Tilburg, 's Hertogenbosch, Nijmegen, Zutphen, Deventer en Ahlhorn, naar Bremen en Hamburg. Wij weten dat de vervaardiging van tinnen voorwerpen zeer intensief was in de XVe en XVIe eeuw in de steden rond de Baltische zee, — ja, veel intensiever dan dit wel bij ons het geval was, waar de tinnijverheid in dit tijdperk enkel aan lokale behoeften schijnt beantwoord te hebben en trouwens volgens andere richtsnoeren werkte. Het laat zich vermoeden, dat gedurende het Bourgondische tijdperk, het zilveren voorwerpen, alsmede gelijkaardige « *dinanderies* » en keramische vormen waren, die in onze gewesten als plastische schering en inslag voor tinnen tafelerief gediend hebben. Tinnen voorwerpen op de zilveren in gedaante gelijkend, worden in inventarissen vermeld als « *belle façon* », of « *façon d'argent* ». Immers waren het enkel de zeer rijken, die zich zilveren vaatwerk konden veroorloven, daar zilver rond de XIVe eeuw ongeveer 27 maal duurder was dan op het einde der XIXe eeuw. Het zilveren vaatwerk werd om zoo te zeggen opgehoopt door enkele groote edelen en vooraanstaande kooplieden-financiers als eene kapitaal-belegging, om in tijd van nood gemakkelijk als onderpand aangewend te kunnen worden. Aangaande tin, vergelijkte men de waarde van dit metaal in de XIIIe, XIVe, XVe en zelfs XVIe eeuw, niet met de waarde, die wij sedert het begin der XXe eeuw gekend hebben. Tin was een duur metaal en slechts binnen het bereik der welstellenden, zoo adel als burgerij. In de XIVe en XVe eeuw zijn tinnen kannen, schalen, enz., begeerlijke *preciosa* aan het Hof, voor de edelen en voor de kerkdignitarissen. Zelfs Karel de Stoute, zoo verwend door de verfijnde gewoonten van het Bourgondische Hof, dronk zijnen wijn niet slechts uit « *silverwerck* », maar ook uit « *tennewerck* », houtwerk en aardewerk. Doch dit « *tennewerck* », zooals hooger gezegd was meestal verwerkt « *façon d'argent* ».

Men merke nu op dat in het Noorden de leidende gelachte bij het vervaardigen van tinnen gebruiksvoorwerpen anders was. De Noord-Duitsche kannen zijn niet gemaakt volgens modellen, die eigen aan goud en zilver waren. De vorm dezer kannen is geheel volgens het karakter van het metaal (:tin) opgebouwd. Zoo ontstonden krachtige lijnen, groote doelmatigheid en eene ernstige voornaamheid, die men nergens anders in zulke hooge mate aantreft. De essentieele eigenschap, die wij in Noord-Duitsch tinnen vaatwerk der XVe en XVIe eeuw smaken, is dat dit vaatwerk door een vakman gemaakt is, die in tin werkend en het materiaal kennend, eenen vorm geschapen heeft, — die vermoedelijk reeds uit eene lange traditie ontstaan, — geheel als in het materiaal vergroeid is. Te Stettin, Lübeck, Rostock, Wismar, Stralsund, zijn de tingieters in machtige bonden vereenigd. Zij hebben merkwaardige werken voortgebracht, die, als gevolg der handelsstromingen, ten volle hunne plastische overheersching, ook buiten deze steden verrechtvaardigt. Derhalve, voeren wij onze Brabantsche « flapkannen » tot eenen Noord-Duitschen oervorm terug, waaraan zij tot in de tweede helft der XVIIe eeuw getrouw zijn gebleven en die hen onder oogpunt van vorm, volkomen van de producten van andere streken afscheidt.

L. KESTELOOT,

Antwerpen, September 1942.

